

МЕДИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ДОВКІЛЛЯ

Галина СОБЯНІНА

Copyright © 2011

Благополуччя дітей – головна турбота сім'ї, держави і соціуму загалом, адже вони ставлять потенціал країни, який у недалекому майбутньому визначатиме рівень економічного і духовного розвитку, стан національної науки і культури. Юне покоління визначає трудові та інтелектуальні резерви суспільства, характер відтворення населення і здоров'я майбутніх поколінь [8]. На жаль, за останнє десятиліття в Україні здоров'я дітей викликає тривогу і стурбованість. Медичними працівниками встановлений факт погіршення здоров'я кожного подальшого покоління стосовно попереднього, підвищилася загальна динаміка захворюваності за типовими групами хвороб. Більше того, за даними офіційної статистичної звітності поширеність патології і захворюваності серед дітей 6–17 років щорічно збільшується на 4–5%. Результати вибіркового наукового розвідок показують, що нині не більше 7–8% дітей можна вважати абсолютно здоровими, у майже 60% наявні хронічні захворювання [1].

Що ж спричинило таку критичну ситуацію? Безумовно, на стан здоров'я дітей впливає ціла низка чинників: соціально-гігієнічні умови сучасного життя, техногенне забруднення довкілля, низький рівень медичного забезпечення. Проте із загального масиву причин слушно виділяти також “шкільний чинник”. На думку науковців, в основі істотного погіршення функціонального стану дитячого організму лежить певний комплекс причин, які безпосередньо стосуються проблеми освітньої установи [1; 5; 10; 13]. Новітня ера освіти через механізм шкільного довкілля глибоко деструктивно впливає не тільки на психічне і фізичне здоров'я юного покоління, а й на фундаментальні параметри їх психоорганічної конституції. Так, успішність навчання у школі досягається в дитини ціною постійного психоемоційного перенапруження, великою зоровою роботою і переважанням в учбовій діяльності статичного

світосприйняття. Сама природа процесу навчання, що вимагає тривалого перебування у сидячій робочій позі та обмеження рухової активності, неминуче приводить до погіршення адаптаційних резервів серцево-судинної, дихальної, імунної та інших систем організму, що спричиняє, як наслідок, функціональні розлади і хронічну патологію [5; 10; 14]. Особливістю шкільних чинників ризику є те, що вони діють комплексно і системно, тривало і безперервно, впродовж всього терміну навчання в школі. При цьому їх вплив на стан здоров'я дітей виявляється не відразу, а нагромаджується протягом декількох років і може не привертати увагу до тих пір, поки не перейде в клінічну патологію. У зв'язку з цим названа проблема виходить за медичні межі, а активізує педагогічні, психологічні і соціальні аспекти. Тому особливу роль у форматі проблеми збереження дитячого здоров'я повинна узяти на себе система національної освіти, що діє як провідний системний чинник розвитку дитинства.

Метою статті є визначення і рефлексія проблематики сучасної загальноосвітньої школи у збереженні здоров'я дітей і юні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні освіта є соціальним інститутом, що здійснює формувальний вплив на повсякденне життя і перспективи розвитку дітей і юні. Саме освіта реалізує найважливіші функції передачі знань, культурних та етичних цінностей, допомагає кожному підлітку та юнаку в адаптації і виробленні адекватної соціальної поведінки. У рамках проведення соціально-економічних реформ країни вітчизняна освіта ставить перед собою пріоритетне завдання – виховати життєздатну особистість, зорієнтовану на національні цінності та європейські стандарти. Основними принципами тут є життя людини, її праця і здоров'я, культурні та етнонаціональні традиції. Зрозуміло, що досягнення цих

цілей можливе тільки при оптимальному рівні фізичного здоров'я підрастаючого покоління.

У реальному повсякденні, на жаль, на освітній заклад традиційно покладається відповідальність за здоров'я учнів тоді, коли у шкільному середовищі фактично відсутня цілісна система, яка б повноцінно забезпечувала цю важливу функцію. Перш ніж виявляти причини, визначати суперечності, що склалася у системі освіти, потрібно чітко визначити, хто повинен і може здійснювати збереження здоров'я дітей і юні у школах і ВНЗ. Відповідь напрашується сама собою: вчитель загальноосвітньої школи, що зумовлено багатьма чинниками, адже учні перебувають під їхньою опікою.

Однак сьогодні спроможність учителя у питаннях збереження здоров'я школярів є під сумнівом, тим більше, що традиційно за це відповідають медичні працівники. Але ж в умовах сучасної економічної ситуації немає змоги до кожного класу прикріпити лікаря. Крім того, сучасна медицина нині головню займається не здоров'ям, а хворобами, точніше їх лікуванням. Тоді головне завдання школи – суто профілактичне. І цю медичну профілактику повинен здійснювати компетентний педагог, здатний вирішувати питання не тільки збереження, а й зміцнення здоров'я своїх вихованців. Це, звісно, не означає, що він має виконувати обов'язки медичного працівника. Вочевидь його функція набагато ширша, і полягає вона в тому, щоб не лише не зашкодити здоров'ю школярів, але й навчити їх здоровому способу життя. І тут на перше місце виходять його особистісні риси, стиль поведінки і рівень внутрішньої культури.

У повсякденній практиці частіше за все стикаємося з тим, що самі вчителі відкрито говорять про те, що вони не можуть бути прикладом для своїх вихованців в утвердженні здорового способу життя. Очевидно і те, що із зниженням рівня грамотності педагога у питаннях збереження і зміцнення здоров'я зменшується ефективність виховної дії на учнів. Тільки своїм особистим прикладом він може стимулювати дитину піклуватися про своє здоров'я і здоров'я навколишніх. А для цього повинен володіти не тільки базовими знаннями у сфері здорового способу життя, а й уміннями проектувати і моделювати інноваційні технології в сучасному освітньому просторі. Крім того, вчителю треба майстерно встановлювати контакт з учнівськими групами, спостерігати та інтерпретувати поведінку учнів, моделювати

і прогнозувати систему взаємостосунків з ними на особистісному рівні. У будь-якому разі ефективна реалізація програм збереження здоров'я в освітньому довіллі можлива лише за умови зміни світогляду як кожного учня, так і кожного вчителя. Першочергово має бути змінено ставлення педагога до самого себе, свого життєвого досвіду, до усвідомлення власних поглядів на проблему збереження здоров'я, й після цього – ставлення до учня [6; 7].

Водночас життєво важливо перейти від педагогіки навчіння до педагогіки оздоровлення, що припускає не тільки досягнення дидактичних цілей, а й до освоєння інноваційних підходів ведення освітнього процесу в школі, що уможлиблювали реальне збереження здоров'я школярів та їх оптимальний психокультурний розвиток упродовж усього періоду навчання. Сьогодні назріла гостра потреба розгляду поняття “ефективність навчання” з позиції збереження здоров'я. Як пише В.В. Колбанов, “марні спроби вирощення інтелекту нації, коли під загрозою знаходиться життя народу”, особливо юного покоління.

Радикальної зміни вимагає організація, зміст і методи навчально-виховного процесу. Сьогодні наявні кроки відходу педагогів від традиційної авторитарної форми впливу на вихованців, від безумовного їх підкорення волі наставника, рутинного виконання учнями обов'язків тощо. Доведено, що стресова педагогічна тактика шкодить не тільки психічному, а й соматичному здоров'ю школяра. Основними принципами у системі освіти мають бути відсутність примусовості, агресії; толерантність, демократизм взаємостосунків, свобода вибору, індивідуальність учня.

Практика реалізації оздоровчої роботи у школі показує, що існує ціла низка суперечностей: між потребою в орієнтації системи освіти на реалізацію ефективної оздоровчої діяльності і недостатньою розробленістю її програм; між важливістю наукового обґрунтування зберігаючих здоров'я технологій та обмеженими пояснювальними можливостями педагогічної теорії; між потребою в науковому супроводі змісту проектувальної діяльності із формування компетентності школярів у сфері здорового способу життя і реальною відсутністю таких розробок [12]. До того ж достатньо серйозною проблемою тут є також нераціональна організація учбової діяльності, передусім інтенсифікація навчального процесу, невідповідність його методик і технологій віковим і

функціональним можливостям школяра. У повсякденні фізіологічні закономірності динаміки працездатності учнів узагалі не враховуються; розклад занять формується, виходячи з інтересів педагогів, а не учнів; практикується одноманітність видів навчальної праці останніх. Крім того, інформатизація школи породила сув'язь проблем, пов'язаних з інтенсивним оснащенням освітнього процесу комп'ютерним устаткуванням, яке, як відомо, є істотним джерелом негативних чинників, що позначаються на фізичному здоров'ї вихованців.

Грунтовною прогалиною у реалізації збереження здоров'я як напрямку є відсутність взаємодії між учасниками освітнього процесу. Фахівці (педагоги, психологи, медичні працівники), котрі працюють у школі, кожний окремо виконує свої професійні обов'язки, тоді як їх сумісна співпраця спостерігається вкрай рідко. На жаль, у педагогів відсутня професійна компетенція у питаннях функціонального розвитку і зростання дітей і юні, вони недостатньою мірою володіють фізіологічними основами формування в учнів базових умінь і навичок навчання. Виняток у цьому відношенні становлять хіба що вчителі фізичної культури та біології. У цілому ж несприятливу ситуацію ускладнюють такі розбіжності: недостатня зістикованість фізіологічних і медичних параметрів оцінки здоров'я школярів; слабка конвертованість медичної інформації у напрямку педагогічних інтересів; неповна узгодженість між медиками і педагогами з приводу методології упровадження сучасної інструментальної бази.

Останнім часом на противагу традиційному навчанню стали виникати альтернативні школи, що вимагають радикальної зміни організації, змісту, методів виховання і навчання. Проте, як показує практика, зміна у системі освіти, захоплення реформами, не завжди йде на користь здоров'ю і благополуччю дітей. Дуже часто реалізовані у повсякденні технології і методики не тільки не дають позитивного результату для зміцнення здоров'я школярів, а й почасти погіршують те, що здобуто попередніми десятиліттями. Поголовне захоплення педколективів інноваціями, упровадження нових педагогічних технологій, інтенсифікація навчального процесу, введення авторських програм без відповідного фізіологічного обґрунтування приводять до наростання гіподинамії, погіршення фізіологічних параметрів, зниження функціональних резервів організму школярів [9; 13]. Такі зміни у системі шкільної

освіти стають чинником, що стримує гуманістичне оновлення і розвиток українського суспільства. Як впливає з досліджень М.В. Антропової, І.Г. Бердникова, М.М. Борисова, М.Я. Віленського, С.М. Громбах, Е.М. Казіна, Д.В. Колесова, А.Г. Хрипкової, К.Д. Черміта, високі результати загальної освіти стійко корелюють з погіршенням здоров'я учнів. Тому назріла нагальна потреба спільними зусиллями фахівців охорони здоров'я та освіти провести експертний аналіз тих педагогічних технологій, які зберігають здоров'я всіх учасників освітнього процесу. Для впровадження в масову практику повинні допускатися тільки найефективніші і найрезультативніші методики, що не завдають шкоди здоров'ю юного покоління [3].

У цьому аналітичному контексті розробки потребують нові методологічні підходи до оцінки фізичного здоров'я школярів. На сьогодні надзвичайно гостро стоїть проблема створення оптимальних діагностичних систем, які б дозволили забезпечувати об'єктивну оцінку, ранню діагностику функціональної достатності дитячого організму [11]. Щонайперше комплексна оцінка рівня фізичного здоров'я сучасних школярів повинна визначати функціональні можливості їх швидкозмінного організму, виявляти групи ризику, здійснювати моніторинг їхніх основних фізіологічних параметрів. Вочевидь без інтегральної оцінки стану здоров'я неможливо оптимізувати фізичне навантаження дітей і внести зміни в існуючу систему фізичного виховання у школі [4]. Для отримання інтегральних характеристик здоров'я окремо взятого учня треба використовувати прості інформаційні показники, доступні не тільки кваліфікованому лікарю, а й учителю. При цьому отримання цих параметрів має здійснюватися без складної діагностичної апаратури, без великих витрат часу і попередньої підготовки. Але на сьогодні лікарі частіше за все оперують різними епідеміологічними показниками, що характеризують стан окремих органів. Інформацію про функціонування фізіологічних систем медичні працівники одержують тільки при використуванні дорогої медичної апаратури. При цьому часто одержані дані не дозволяють оцінити на індивідуальному рівні сукупність проблем, пов'язаних із здоров'ям учня конкретного віку. Тоді як із розвитком відновної медицини найактуальнішим стає завдання створення цілісної картини здоров'я дитини, що, на відміну від епідеміологічного підходу, дозволяє розглядати його з

позиції інтегральних показників. Тим більше, що фізіологічні реакції дитячого організму відбуваються на фоні інтенсивного зростання, зумовленого морфологічними, біохімічними та іншими змінами. Отож, при розробці методів оцінки функціонального стану організму, який розвивається, величезного значення набуває оцінка, контроль і прогнозування фізичних спроможностей дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей, віку і статі. На жаль, не дивлячись на бурхливий розвиток сучасних інформаційних технологій, сучасна фізіологія зазнає значних методологічних труднощів, спричинених відсутністю експрес-методів і засобів відшукування об'єктивної інформації про стан здоров'я дітей [2].

При вирішенні завдань збереження здоров'я юного покоління сучасне шкільне довілля покликане відповідати умовам щодо організації і проведення моніторингу, кількісної оцінки здоров'я школярів. Належної уваги вимагає розробка експрес-діагностичних програм для упровадження їх у життєдіяльність освітніх закладів. Потрібно оптимізувати оснащення медичних кабінетів відповідною апаратурою, створити компактну базу медико-педагогічної інформації. Загалом навчальний процес треба організувати так, щоб, з одного боку, успішно розв'язувалися освітні і виховні завдання, а з іншого – не завдавалася шкода здоров'ю тих, хто навчається, забезпечувався нормальний перебіг процесу зростання і розвитку кожного дитячого організму. При цьому успішне навчання має забезпечуватися прийнятною адаптаційною ціною. Сьогодні, як ніколи, потрібне неухильне дотримання фізіолого-гігієнічних нормативів при організації освітнього процесу і позаурочного часу, врахування психофізіологічних особливостей школярів на кожному етапі їхнього індивідуального розвитку. Науковий підхід передбачає також постійний контроль показників здоров'я за етапами зростання і розвитку дитячого організму. Очевидно, що окремі профілактичні, оздоровчі та реабілітаційні методи не дають стабільного поліпшення здоров'я дітей. Тільки цілеспрямоване, своєчасне і систематичне проведення дієвих заходів оздоровчого спрямування у сфері шкільного життя забезпечать оптимальне розвиткове функціонування дитячого організму, його високу працездатність, комфортний стан школяра і виключать негативні тенденції в динаміці показників його актуального здоров'я.

ВИСНОВКИ

1. Сучасна педагогіка оздоровлення припускає не тільки досягнення дидактичних цілей, а й пошук зберігаючих здоров'я підходів щодо ведення навчального процесу в школі. Головною дійовою особою, котра піклується про здоров'я дітей в освітніх установах, повинен стати компетентний педагог.

2. У зв'язку з недостатньою оздоровчою ефективністю сучасного освітнього процесу, актуальною є розробка не лише нових організаційно-методичних форм навчального процесу і відповідних освітніх технологій, а й нових методологічних підходів до оцінки стану і динаміки фізичного здоров'я школярів.

3. Регулярний динамічний нагляд за станом розвитку дитячого організму протягом усього навчального року, адаптація дитини до умов шкільного довілля зможуть ефективно реалізовуватися на практиці тільки спільними зусиллями педагогів, психологів і медичних працівників. Узгодженість дій усіх учасників освітнього процесу сприяє не тільки досягненню дидактичних цілей, а й сприяє збереженню здоров'я школярів упродовж всього періоду організованого навчання.

1. Баранов А.А. Состояние здоровья современных детей и подростков и роль медико-социальных факторов в его формировании / А.А. Баранов, В.Р. Кучма, Л.М. Сухарева // Вестн. Рос. АМН. – 2009. – № 5. – С. 6–11.

2. Басанець Л.М. Комплексна оцінка фізичного розвитку дітей / Л.М. Басанець, О.І. Іванова, Є.В. Гусак // Довкілля та здоров'я. – 2009. – № 2. – С. 69–72.

3. Бузунов В.П. Принципы здоровьесберегающего образования / В.П. Бузунов. — М., 2002. — 252 с.

4. Врачебный контроль за физическим воспитанием современных школьников / Н.Г. Чекалова, Ю.Р. Силкин, О.В. Халецкая, С.А. Чекалова, Е.В. Жилиева, А.А. Козинец // Материалы Всероссийского конгресса по школьной и университетской медицине с международным участием (Москва, 2010 г.). – М., 2010. – С. 633–637.

5. Ермакова М.А. Модель образовательной среды школы в формировании индивидуального опыта сохранения здоровья учащихся / М.А. Ермакова // Сибирский педагогический журнал. – Новосибирск: НГПУ, 2008. – Вып. 6. – С. 178–184.

6. Клестова О.А. Об уровнях готовности учителей к осуществлению здоровьесберегающего образовательного процесса // Спортивная тренировка, восстановительная медицина, образование, правовые и экономические аспекты физической культуры и спорта : Сб. науч. тр. молодых ученых УралГАФК. – Вып. 3. – Челябинск: УралГАФК, 2004. – С. 52–55.

7. Клестова О.А. Роль методической работы учителя в сохранении здоровья учащихся // *Оздоровление средствами образования и экологии* : материалы Всерос. науч.-практ. конф. по оздоровлению подрастающего поколения. / Гл. ред. В.В. Латышин. – Челябинск: изд-во ГОУ ВПО “ЧГПУ”, 2005. – С. 120–121.

8. Кобяков Ю.П. Модель здоровья как структурная основа теории здоровья человека // *Теория и практика физической культуры*. – 2006. – №1. – С. 23–24.

9. Кобяков Ю.П. Психолого-педагогические условия реализации инновационных оздоровительных технологий // *Психология отношения человека к жизнедеятельности*: Сборник матер. Всероссийской научно-практ. конф. 10–13 июля 2006 г. – Владимир, 2006. – С. 277–279.

10. Куинджи Н.Н. Валеология: Пути формирования здоровья школьников: Методическое пособие. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 139 с.

11. Оценка уровня функциональных резервов организма школьников / Н.Г. Чекалова, Ю.Р. Силкин, С.А. Чекалова, М.В. Шапошникова, Е.С. Богомолова, Д.А. Глушенкова, М.С. Щербанева // *Вестник российского университета дружбы народов. Серия “Медицина”*. – 2009. – № 4. – С. 358–361.

12. Палий С.Г. Организационно-педагогические условия валеологизации педагогического процесса в общеобразовательной школе: дис... к.п.н. / С.Г. Палий. – Калининград, 1999. – 82 с.

13. Плющ И.В. Приоритетные направления развития здоровьесберегающей деятельности в системе образования Новосибирской области: учебное пособие / И.В. Плющ, Н.О. Герьянская, М.П. Радченко. – Новосибирск: Изд-во НИПКиПРО, 2008. – 140 с.

14. Сидакова И.В. Педагогические технологии при разработке и осуществлении проекта “Школа будущего — школа здоровья” / И.В. Сидакова // *Омский научный вестник*. – 2007. – №4. – С. 130–133.

АНОТАЦІЯ

Собянина Галина Миколаївна.

Медико-педагогічні проблеми сучасного освітнього довілля.

У статті особливу увагу присвячено проблемі подолання тенденції погіршення здоров'я підростаючого покоління, чинникам ризику, що визначають високу захворюваність школярів. Розглянуті заходи щодо реалізації оздоровчої роботи в сучасних загальноосвіт-

ніх закладах. Показано, що традиційна організація навчального процесу вимагає радикальної зміни форм, методів і технологій освітньої взаємодії вчителя та учнів. Виявлена необхідність формування валеологічної культури у всіх учасників педагогічного процесу.

Ключові слова: оздоровчий аспект, технології збереження здоров'я, освітньо-оздоровча діяльність, освітній процес.

АННОТАЦИЯ

Собянина Галина Николаевна.

Медико-педагогические проблемы современной образовательной среды.

В статье особое внимание уделено проблеме преодоления тенденции ухудшения здоровья подрастающего поколения, факторам риска, определяющим высокую заболеваемость школьников. Рассмотрены мероприятия относительно реализации оздоровительной работы в современных общеобразовательных учреждениях. Показано, что традиционная организация учебного процесса требует радикального изменения форм, методов и технологий образовательного взаимодействия учителя и учащихся. Выведена необходимость формирования валеологической культуры у всех участников педагогического процесса.

Ключевые слова: оздоровительный аспект, здоровьесберегающие технологии, образовательно-оздоровительная деятельность, образовательный процесс.

ANNOTATION

Sobianina Halyna.

Medico-Pedagogical Problems of the Modern Educational Environment.

The article deals with the problem of the rising generation's health worsening. Special attention is given to some risk factors for the high incidence of illness of schoolchildren. The problems of fitness program realization in school are under consideration. It has been shown that traditional arrangement of educational process demands radical changes in teaching organization and methods. The necessity for developing of valeology culture in all the members of educational process has been revealed.

Key words: fitness aspect, health saving technologies, educational and fitness activity, educational process.

Надійшла до редакції 15.06.2011.